

Egemen ideoloji ve mimarlık: Helenistik ve Roma dönemi mimarisi üzerinde “egemen ideoloji”nin rolü

Veli Rauf VELİBEYOĞLU¹
Alev ERARSLAN GÖÇER²

Geliş tarihi / Received: 25.03.2018

Düzeltilerek Geliş tarihi / Received in revised form: 15.04.2018

Kabul tarihi / Accepted: 12.06.2018

Öz

Egemen ideoloji ve mimarlığın süregelen ilişkisinde fizikselleştirilen ideolojilerde yapıların mesajları daha doğrudan ilettikleri açıktır. İdeolojik bir kimlik oluşturma aracı olan mimarlık siyasi erke göre, tarih ve coğrafya ile kurulan duygusal ve politik bağın toplumsal hafızaya aktarımıdır. Erkin mekanizmalarının fizikselleşmesi anlamında olmanın yanı sıra sistemin sürekliliği de hedeflenmektedir. Bu düşünce, mimari ürünlerin kent içindeki konumları, görsellikleri, görkemleri, plan ve cepheleri ile süslemelerindeki detaylara yüklenmiş sembolik anlamlarla can bulur.

Bu incelemede egemen ideolojilerin mimarlık üzerindeki etkilerinin, Helenistik ve Roma dönemleri üzerinden okunması amaçlanmıştır. Bu amaçla totaliter liderlerin güçlerini yansıtmak ve fikirlerini somutlaştıran bir araç olarak mimariyi kullandıkları bu dönemlere ait önemli yapılar olan anıtlar ve kamu yapıları ile kent planları ve meydanlar incelenmiş, siyasetin ve ideolojilerin mimariyi biçimlendirme çabası bu 2 dönem üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : İdeoloji ve mimarlık, helenistik, Roma, ideoloji.

¹ Öğr. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Yüksek Lisans Programı. rauf.velibeyoglu@gmail.com

² Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi. İç Mimarlık Bölümü. aleverarслан@gmail.com

Dominant ideology and architecture: The role of “dominant ideology” on Hellenistic and Roman architecture

Abstract

In the ongoing relationship of dominant ideology and architecture, it is clear that structures in ideologies communicate messages more directly. Architecture, the means of creating an ideological identity, is the transfer of emotional and political ties established by history and geography to social memory, according to political power. In addition to being the physicalization of power mechanics, the continuity of the system is also targeted. This idea finds itself in the symbolic meanings of architectural products in the city, their visuals, grandeur, plans, façades and decorations.

This review aims to read the influences of the dominant ideologues on architecture through the Hellenistic and Roman periods. For this purpose, monuments and public buildings, urban plans and squares, which are important structures of these eras, used as architects to reflect the forces of totalitarian leaders and embody their ideas, were studied and an attempt was made to put forward the efforts of shaping the architecture of politics and ideologies over these two periods.

Keywords: *Ideology and architecture, Hellenistic, Roman, ideology.*

Giriş

Bir toplumun yaşam alışkanlıklarını, dini uygulamalarını ve siyasi ideolojilerini mimarlık üzerinden okumak mümkündür. İnsanoğlunun temel gereksinimi olan barınma dışında kurduğu uygarlığa dair tüm kurumsal aktivitelerinin geçtiği bina sanatı olan mimarlık tarih boyunca egemen ideoloji ile bağlantı halindedir. Egemen ideolojiler için mimarlık kendi erklerini gösterme aracıdır. Mimarlık ve ideoloji arasındaki bu çarpıcı ilişki anıtlardan kent bütününe kadar her ölçekte izlenir. Mekânın politikleşmesi daha çok kamusal alan ve kent üzerinden sezilir. Siyasal erkler, mimarlığı zaman zaman iktidarlarını yansıtan birer simge olarak görmüşlerdir. Mimarlık merkezi yekteler için ideoloji kavramının mekânsal çevre içerisinde en iyi okunduğu alanlardır. Bu haliyle mimarlık iktidara

ve siyasal erke hizmet eden, onları yücelten bir vasıtaadır. Egemen yekte siyasi gücünü halk üzerinde meşru kılmak için de mimarlığı kullanmaktadır. Kimi zaman siyasi erkin baskı aracı olan mimarlık, kamu yapılarını sembolleştirip bu baskın gücü araçsallaştırıp onun olanaklarından olumlu anlamda yararlanır.

Tarih boyunca mimarlar siyasal erke yakın olmak veya yanında bulunmak durumunda kalmışlardır. Bu nedenle fiziksel çevre mimarlar tarafından şekillendirilmiş olsa da aslında mimarlar siyasal otoritenin baskısı altında olduğundan geliştirilmiş olan fiziki çevre siyasal erkin ideolojisi doğrultusunda biçimlenmiştir. Erk ve mimarlık arasındaki bu ilişki sonucu ideoloji olarak kurgulanmış olan mimari ortam bireyi çevreler. Tarih boyunca değişen ideolojiler sonucu yenilenen yapıları çevre bu gücün temsilidir. İdeolojiler doğrultusunda araçsallaştırılan mimarlık eylemi otorite karşısında fiziksellik bulur ve otoritenin gücünü görünür kılar.

Mimarlık ve ideoloji arasındaki ilişkinin bütüncül bağlayıcı niteliği günümüzde örgütlü sermayenin belirleyiciliği ile giderek artmaktadır. Egemen ideolojilerin kendini fiziksel çevrede gösterme arzusu küresel ölçekte çağdaş toplumun gündelik hayatının içinde dahi toplumun farklı bireylerini içine alır. İşverenlerin beklenti ve istekleri doğrultusunda ürün veren mimarlar nihayetinde eylemlerini mevcut sistem gerçekleştirmek zorunda kalır. Modernizmin egemen erke kurmak zorunda olduğu gizli ilişki varlığını bir şekilde deva ettirir. İdeoloji ve mimarlık ilişkisi modern toplumla değişmekle birlikte, mimarın egemen erk karşısındaki var olma mücadelesi devam etmektedir.

Bu incelemede egemen ideolojilerin mimarlık üzerindeki etkilerinin, Helenistik ve Roma dönemleri üzerinden okunması amaçlanmıştır. Bu amaçla totaliter liderlerin güçlerini yansıtmak ve fikirlerini somutlaştıran bir araç olarak mimariyi kullandıkları bu dönemlere ait önemli yapıları olan anıtlar ve kamu yapıları ile kent planları ve meydanlar incelenmiş, siyasetin ve ideolojilerin mimariyi biçimlendirme çabası bu 2 dönem üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Helenistik dönem mimarisi

Helenistik Dönem, Makedonya Kralı II. Philip’in oğlu, asıl adı III. Aleksandros olan ve tarihe Büyük İskender olarak geçen fatih ve kral dönemi ile başlamaktadır. Büyük İskender, MÖ 336 senesinde Makedonya tahtına oturarak, devleti kısa sürede yaptığı fetihler sayesinde büyük bir imparatorluğa dönüştürmüştür (Yılmaz, 2016). Büyük İskender, dünya tarihinin gelmiş geçmiş en büyük krallarından ve fatihlerinden biridir. Kendi döneminin bilinen dünyasının neredeyse yarısını ele geçirerek, sınırları batıda Makedonya, doğuda da Hindistan’a kadar uzanan dev bir imparatorluk kurdu.

Büyük İskender, Pers İmparatorluğu ile savaşmaya başladığında ilk olarak Ege kıyılarındaki Pers işgali altında olan Yunan şehirlerini kurtardı ve ardından Suriye ve Mısır coğrafyalarını Persler’in elinden kurtardı. Sonunda Pers hükümdarı III. Darius’u da Gaugamela’da yenerek MÖ 330 yılında Persleri yıkmıştır. Persleri yıktıktan sonra Büyük İskender ordusuyla beraber bu sefer MÖ 328 yılında Hindistan’ı fethetmeye başladı. MÖ 327 yılında Hindistan’ı fethetmeye başladı ve ilk olarak Hayber Kalesi ve civarını zapt etti. Daha sonra MÖ 326 senesinde Poros ile Hydaspes Savaşı’nı yaptı bu çetin savaştan sonra okyanusa varıncaya kadar savaşmaya devam etti (Yılmaz, 2016). Sonuç olarak imparatorluğunun sınırlarını Makedonya’dan Hindistan’a kadar genişletti.

Büyük İskender, fethettiği bu şehirlerde ve bölgelerde şehirler kurdu. Binlerce Yunan askerleri ile Pers ve Hint kızlarını evlendirerek yeni bir millet yaratmaya çalıştı. Kurmuş olduğu şehirlerden birinin adı, Hindistan’da bir savaşta ölen ve çok sevdiği atı Bucephalus ismini aldı. Kurduğu diğer şehirler ise Büyük İskender’in kendi adıyla kurduğu şehirlerdir. Büyük İskender’in en büyük gayesi, kurulan bu yeni bu şehirler aracılığıyla Yunan kültürünü bu bölgeye aşılardı (Yılmaz, 2016). Tüm bu olanlar, Helenistik Dönem’in başlamasını sağladı.

Ünlü Yunanlı tarihçi Herodot'un aktardığına göre Pers Kralı Kyros, Yunanlılar hakkında şu ifadeyi kullanmıştır: "...şehirlerinin ortasında ayrılmış bir yerde bir araya gelip birbirlerine yalanlar söyleyen insanlardan hiç korkmadım..." (Martienssen, 1956). Burada önemli olan, kral Kyros'un demokrasi hakkında sahip olduğu görüşlerden ziyade, agoraları Yunanlıların tipik bir yaşam tarzı olarak görmesidir. Gerçekten de Yunanlıların agora kültürünü, başka milletlerin şehrsel mekânlarındaki işlevselliği ve yoğunluğuyla kıyaslayabilmek pek mümkün değildir. İlerleyen dönemlerde meydana gelen siyasi değişiklikler neticesinde agora, halkın demokratik tartışma alanı olma özelliğini kaybetmesine rağmen, uğrak ve işlek bir yer olma durumunu hiçbir zaman kaybetmemiştir (İnceoğlu, 1996). Dolayısıyla agoralar hangi dönemde olursa olsunlar, belirli zamanlarda işlek ve canlı olan merkezler değil, devamlı gündelik yaşamın sosyal, ekonomik ve politik merkezinde yer alan bir mekân olmuştur.

MÖ 8. ve MÖ 5. yüzyıllar arasında, yani Helenistik Dönem öncesindeki Klasik Yunan ya da bir diğer adıyla Helenik Dönem'de şehirlerin büyüyüp gelişmeleri sonucu artık agoralar da Yunan sitelerinde ortaya çıkmaya başlamışlardır. Agoralar ortaya ilk çıktığı zamanlar, son derece basit bir biçimlenmeye sahiptiler. Klasik Yunan Dönemi agoralarının belirlenmiş bir biçimi yoktu ve yalnızca birkaç önemli yolun kesişme noktasında bulunmaktaydı. Ayrıca agoralardaki tek bir açık alan bütün işlevlerin görülmesini sağlayabiliyordu. Burada şehrin halkı kendiliklerinden bir araya gelip toplanabiliyorlardı (Wycherley, 1962). Pazar ve sivil merkez arasında belirgin bir ayırım mevcut değildi ve kamu yapıları ile tapınaklar da agora içerisinde yer almaktaydılar.

Atina Agorası örneğinden de anlaşılabilceği üzere, demokratik ve özgür ortam agoranın biçimine ve karakterine yansımaktaydı. Klasik Yunan Dönemi agoraları, isteyen her vatandaşın istediği her zaman, hiçbir kısıtlama ve kontrol olmadan girip çıkabileceği özgür ortamlardı. Klasik Yunan Dönemi'nden sonraki dönemlerdeki daha düzenli yapıda olan agora örneklerinde bile yollar agoraların içinden

geçerek mekânı sınırlamıyorlar, fakat adeta onun bir parçası gibi agoranın içinde yer alıyorlardı. Ayrıca stoalar da tanımlanmış değil, farklı işlevlere açıldılar. Yani balıkçılarla aynı yerde ve yan yana filozofların konuşma yaptığı görülebilmekteydi (İnceoğlu, 1996).

Büyük İskender’in fetihlerinin ardından başlayan ve MÖ 4. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar devam eden Helenistik Dönem’de, agoralarda hem fiziksel, hem de anlamsal bazı değişiklikler meydana geldi. Bu değişikliklerin başlıca sebebi ise, artık Klasik Yunan Dönemi’nde olduğu gibi bir siyasi düzen olmayışıdır (Martienssen, 1956). Her şeyden önce, bağımsız ve demokratik Yunan Devletleri, ilk olarak Makedonya’nın etkisi altına girdiler ve sonra Makedonya tarafından işgal edilerek İskender İmparatorluğu’nun bir parçası haline geldiler.

Makedonya tarafından işgale uğrayan bu Yunan şehir devletleri kısa bir zaman sonra bağımsızlıklarını tekrar kazanmış olsalar bile, demokrasinin ve vatandaşların devletin politik kararları üzerindeki etkisinin sınırları ciddi bir şekilde azaldı. Dolayısıyla vatandaşların politik kararlar üzerinde eskiden olduğu gibi bir etkisi kalmadı (Martienssen, 1956). Sonuç olarak agoraların da anlamı ve biçimi değişerek, şehrin ızgara sistemi içine yerleşti ve formel bir yapıya büründüler. Bu tarihten itibaren toplumda yaşanan bu değişim, Yunan şehir devletlerinde mimariye de yansıtılacaktı.

Helenistik Dönem agoraları, adeta çevrelenerek dışarıya eskiye nazaran daha çok kapanmış durumdadır. Agoraların dört tarafı stoalar ve diğer yapılar ile çevrelenmişlerdir ve agoralara girişler artık yalnızca birkaç noktadan sağlanmaktaydı. Bu dönemdeki agoralar, açık ve özgür olan erken agora örnekleriyle kıyaslandıklarında son derece içe kapanık bir biçime sahiplerdir (Wycherley, 1962). Ayrıca Helenistik Dönem’de, agoraların demokratik tartışma ortamı olma özelliği ortadan kalkarak, şehir yaşamının daha pragmatik ve günlük yönleriyle kısıtlı durumuna gelmiştir. Bütün bunlara rağmen, agoralar hala şehrin ve sosyal yaşamın merkezi olma özelliğini devam ettiriyorlardı.

Antik çağın önemli şehirlerinden biri olan Milet şehri ve agorası, bahsedilen bu üç dönemi de yaşamış bir şehirdir. Zaman içerisinde daha otoriter ve merkezi bir devlet yönetimi anlayışı ile birlikte, Milet agoraları da bir değişim göstermişlerdir. Bu değişim esnasında, mekânın alanının belirlenip kısıtlanması da enteresandır. Bu değişimleri Geç Helenik ve erken Helenistik Dönem’de başlamasına rağmen, Milet agoralarının üç tarafından kapalı bir durumdaydı (İnceoğlu, 1996). Buradan da anlaşılacağı gibi, Milet agoraları içinde olması gereken işlevler henüz kısıtlanabilmiş ve kontrol altına alınabilmiş değillerdi. Ancak agoralarda meydana gelen bu durum, Helenistik Dönem’in sonuna doğru giderek daha fazla kapanma eğilimi göstermişti.

Helenistik Dönem’in ardından Milet kentinde başlayan Roma Dönemi ile birlikte, Milet Agorası artık olgun biçimine ulaşmış oldu. Deniz kenarındaki agoranın haricinde, güneyde büyük bir agora oluşmuştu. Bu dönem ile birlikte Milet agoraları tümüyle dört tarafı çevrili bir durumda ve bütünüyle kontrol altında olduklarından ötürü, agoralara ancak kapılar veya geçitler aracılığı ile ulaşmak mümkün oluyordu. Agoraların biçimlendirilmesindeki bu radikal değişiklikler dışında, işlevleri de büyük genelde ticari amaçla sınırlanmıştı. Bunun yanında Helenik Dönem’in tersine, agoraların işlevleri artık tamamen bölünmüş ve gruplaşmıştı ki bu gelişme agora sayısındaki artıştan da çıkartılabilir (İnceoğlu, 1996). Bu dönemde her agoranın kendi üzerine düşen vazifeyi üstlenmesi, Roma kültüründeki düzen ve disiplin ile açıklanabilir. Yine Helenistik Dönem’in ardından gelen Roma Dönemi’yle birlikte, Milet kentindeki kuzey agorasının açık yüzünün tamamlanarak kapatıldığını, ardından güney agorasının da düzgün bir peristil duruma getirildiğini ve anıtsal bir giriş eklendiğini görüyoruz.

Roma İmparatorluğu dönemi mimarisi

MÖ 27 yılında Augustus’un ilk Roma İmparatoru olarak tahta geçmesinin ardından, Roma’nın yönetim şekli cumhuriyetten imparatorluğa dönüşmüş oldu. İmparator Augustus MÖ 63 yılında

doğmuştu ve asıl adı Octavius'tu. Octavius'un ailesi soylu ve köklü bir aileydi ve ayrıca Octavius, Gaius Julius Caesar'ın da yeğeniydi. Gaius Julius Caesar, yeğeni Octavius üzerinde son derece etkiliydi. Octavius'u bir yandan politik konularda eğitirken, bir yandan da güvendiği komutanlarının yanına yollayarak iyi bir asker olmasını hedefliyordu. Octavius, daha sonra Caesar tarafından evlat edinilerek Julious Caesar Octavianus ismini almıştır (Kayın, 1996). Caesar, MÖ 44 yılında senato merdivenlerinde öldürüldüğü zaman mirasının ve mülkünün dörtte üçünü yeğeni ve evlatlığı Octavius'a bırakmıştı. Caesar'ın yasal varisi olarak Octavius, Marcus Antonius ve Cleopatra'ya karşı MÖ 31 yılında Actium Savaşı'nı kazanmasının ardından, yarım yüzyıl süren Roma Cumhuriyeti'nin bölünmüşlüğüne son vermiş oldu.

MÖ 27 yılında Roma Senatosu tarafından Augustus unvanıyla şereflendirilen Octavius, bu dönemden itibaren güçlü bir erkin sahibi olmuş oldu yine bu dönemde İmparator Augustus'a pek çok yetkiler verildi. Kendisine verilen bu yetkilerden en önemli olanları şunlardır: İmparator ve aynı zamanda Başkomutan yetkisi, “Imperium Proconsulare” (Bütün valiler üzerinde emretme) yetkisi, Hudut eyaletlerini yönetme yetkisi, “Tribunica Potestas” (Kanun teklif edebilme ve diğer devlet memurlarının önerilerine itiraz edebilme hakkı (MÖ 23)) ve “Imperium Maius” (Senato eyaletlerinin idaresine müdahale etmek, Senato'da ilk öneriyi yapabilme ve 12 lictor ile dolaşabilme hakkı) (Kayın, 1996).

İmparator Augustus, iç savaştan sonra zafer kazanmış bir şekilde tahta çıkmasının ardından, bütün bu yetkilere sahip olmasına rağmen mutlak hükümdarlıktan uzak kalarak senatodaki “Princeps Senatus”, yani birinci senatör durumuna bağlı kalmış ve kendisini Roma'nın birinci vatandaşı olarak kabul etmiştir. MÖ 12'de Triumvirler'den, yani siyasi gücü elinde tutan üç kişiden biri olan Lepidus'un ölümünün ardından, ona ait olan “Pontifex Maximus”, yani başrahip görevi ve ondan sonra da MÖ 2'de “Pater Patriae”, yani vatanın babası unvanları da İmparator Augustus'a verildi (Kayın, 1996).

Asıl adı Octavius olan, ancak tarihte Augustus unvanıyla meşhur olmuş olan ilk Roma İmparatoru, MS 14 yılı itibarıyla “İmparator”, “Caesar, Divi Filius”, “Augustus”, “Pontifex Maximus”, “Consul XIII”, “İmparator XX”, “Tribunica Potestate XXXVII” ve “Pater Patriae” gibi pek çok unvanları olmuştu (Kayın, 1996). İmparator, “Başkomutan” unvanıyla askeri gücü, “Başrahip” unvanıyla da dinsel gücü yönetiyor, bununla birlikte “Kutsal”, “Vatanın Babası” ve benzeri unvanlarla da diğer manevi güce hükmediyordu. Roma tarihinde ilk imparator olmayı başaran kişi olan Augustus, mimari alanda da ciddi düzenlemeler ve gelişmeler yaptırmıştı (Kayın, 1996). Augustus, elinde çok sayıda ve farklı alanda siyasi erk bulundurduğundan dolayı siyasi, dini, askeri ve kültürel yollarla, o dönemin mimarisini de doğrudan şekillendirmesi toplamda beş şekilde düzenlenmiş ve planlanmıştı. İlk olarak yeni siyasi düzenin, yani yeni kurulan bu imparatorluğun gücünü gösterecek, mimari ve kentsel mekânın yaratılması ve ardından da başkent Roma’nın ve diğer imparatorluk şehirlerinin tekrardan yapılanması, bu sebeple de anıtsal mimariye önem verilmesi olmuştur. İkinci olarak, yeni yapı malzemesi ve tekniklerinin geliştirilmesi olmuştur. Üçüncü olarak, devletin dinsel etki sahasının, niteliğinin ve gücünün artırılmasına paralel olarak dinsel yapıların eskisine göre çok daha önemli bir hale gelmesi ve bu yüzden tapınakların onarılması ya da yenilerinin inşa edilmesi olmuştur. Dördüncü olarak, askeri düzenin şehir planlarına etkisi olmuştur. Beşinci ve son olarak ise, antik dönemden günümüze kalan ilk mimarlık kitabının, yani Vitruvius tarafından İmparator Augustus’a ithaf edilerek yazılmış olması olmuştur.

İmparator Augustus’un otoritesi, yani “auctoritas”, dönemin propagandaların akıllıca kullanılmasına dayanması ve böyle bir propagandanın temel bir maddesinin de, yıldızlarla ve cemaatin göksel döngülerin koruyucusuyla özdeşleşmesiyle ilgili olduğu çok iyi bilinmektedir. Augustus kendisini yeni bir “altın çağ” habercisi olarak kabul ederek, Gaius Julius Caesar’ın ölümünden sonra Sidus Julium olarak, yani Caesar’ın kuyruklu yıldızı vasfıyla ortaya çıktı ve efsanevi kökenleri ile Roma’nın temeliyle derinden bağlantılı hale geldi (Bertarione, 2015).

İmparator Augustus tahta geçtiğinde Roma şehri tuğlalar içerisindeydi ancak onun zamanında Roma, mermerden bir kent görünümüne kavuşmaya başlamıştı. UCLA’da profesörlük yapan Diane Favro’ya göre, İmparator Augustus’un başlattığı reformlar siyasi açıdan değerlendirilmesine rağmen Favro, şehrin yapısında gerçekten bir değişimin olup olmadığını araştırmıştır. Bu sebepten dolayı Favro, çeşitli ileri düzey modelleme yazılımlarını kullandı ve başkent Roma’yı elektronik ortamda yeniden tasarlayarak, şehirde yapısal ne tür değişiklikler olduğunu gözlemledi. Kullanılan bu ileri düzey modelleme yazılımının sağladığı en büyük imkân da, mimari yapılar kurallara uygun olarak tasarlandığından dolayı, şayet bir kural değiştirilirse, tüm şehir planının otomatik olarak düzenlenmesi üzerine kurulmuştu (Favro, 1999). Bu sayede araştırmacılar vakit kaybetmekten kurtuluyorlardı.

Profesör Favro, Augustus devri Roma şehri hakkında yapmış olduğu bu araştırmanın sonucunda, elde etmiş olduğu bu çelişkili durumu açıklayabilecek bir teori geliştirdi. Bu teoriye göre, İmparator Augustus iktidara gelmeden hemen önce, İtalya yarımadasının kuzeybatı sahilindeki Carrara bölgesinde mermer ocakları açılmış ve bu sırada Pax Romana süreci de başlamıştı. Pax Romana yıllarında artık imparatorluğu sarsacak savaşların olmaması ve mermer kaynaklarının keşfedilmiş olmasından dolayı, İmparator Augustus başkent Roma’da büyük bir kentsel dönüşüm ve inşaat projelerine girme fırsatı yakalamıştı (Favro, 1999). Böylelikle, artık Roma şehrine heybetli ve görkemli mermer yapıların inşaat edilmesi için talimatlar verilmeye başlanmıştı ve kimi yapıların inşası 40 yıl sürmüştü.

Augustus Dönemi’nden itibaren, mermerin Roma Mimarisi’nde kullanımı da yaygınlaşmıştır. Çünkü mermer eskiden yalnızca tapınaklar, saraylar ve seçkin ailelerin evlerinde kullanılan bir malzeme olmasına rağmen, Pax Romana dönemiyle beraber artık şehrin her yerinde kullanılmaya ve görülmeye başlandı (Favro, 1999). Tasarlanan bütün bu projeler sayesinde Romalılar, Augustus devriyle birlikte mermer zemin üzerinde yürümeye başladı ve şehirdeki

bu inşaat hali sürekli devam ettiği için herkes, başkent Roma'nın gerçekten mermere dönüştüğünü düşündü. Ancak gerçekte, şehirde çok önemli gelişmeler olmasına rağmen, düşünüldüğü kadar da radikal değişiklikler olduğu çok doğru değildi.

İmparator Augustus ile başlayan yeni monarşik dönem ile birlikte, tıpkı kendisinden önceki güçlü monarşik yapılanmalarda olduğu gibi, mimariye bir devlet ve ideolojik yatırım yapılması eğilimi olmuştur. MS 1. yüzyılda yaşayan Romalı bir felsefeci ve aynı zamanda da bir gramer bilgini olan Suetonius'un kaleme aldığı "Caesar'ların Hayatları" adlı kitabında "*Augustus tuğla bir kent buldu, mermer bir kent bıraktı.*" diyerek, İmparator Augustus'u övmektedir (Kayın, 1996). Augustus Dönemi'nden itibaren bütün imparatorluk topraklarında ve şehirlerinde tesis edilen güven ve huzur ortamında, yani Pax Romana ortamında, yapılan binlerce kilometrelik yollar sayesinde ticaret son derece gelişmiştir. Ayrıca, Roma'ya bağlı eyaletlerden ve şehirlerden toplanan dolaylı ve dolaysız vergiler ile de, görkemli anıtsal yapıların tasarlanıp inşa edilebilmesi için gerekli paralar da toplanmaya başlamıştı.

Antik Roma Mimarisinin, Augustus Dönemi'nde geçirdiği asıl evrim, Roma politik kimliğinde ve Romalı yaşamında yüzyıllardır vücut bulmuş lokal İtalic gelenek ile birlikte, doğuya özgü olan Helenistik düşünce, yaşam tarzı, felsefe, malzeme ve pratiklerin karışımı olmuştur (Kayın, 1996). İmparator Augustus'un tahta çıkmasından önce, tasarlanmalarına rağmen projelendirilip inşa edilmemiş olan yapılar da bu dönemin mimarisini etkilemişlerdir ve anıtsal yapıların ortaya çıkmasına yardımcı olmuşlardır. Bu kadar çok anıtsal ve heybetli eserin Augustus Dönemi'nde ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden birisi de, mimaride tercih edilen en önemli yapı malzemesi olarak mermerin kullanımıyla ortaya çıkan Klasizm Akımı ve bununla birlikte, büyük ve görkemli yapıları inşa etmeye son derece elverişli bir malzeme olan Roma betonunun, yani Caementicium'un ortaya çıkarak, mimaride ve inşaatla ana malzeme statüsüne gelmesi olmuştur.

Roma betonunun inşaatta kullanıma girmesiyle beraber inşa edilen tonoz ve kemerler sayesinde, çok geniş açıklıkların geçilebileceği anlaşıldı ve buradan gelen cesaretle de Grekler’de olmayan hamamların da inşası mümkün hale geldi. MÖ 2. yüzyılda inşa edilen Pompeii kentindeki Stabian Hamamları, simetrik anlayıştan uzaktır ve beton açıklıkların kemerlerle, yarış kubbelerle ve beton tonozlarla geçilmesiyle, Roma hamam mimarisinin başlangıç noktasını oluşturmuştur. MÖ 1. yüzyılda da Pompeii Forumu yakınlarındaki hamamlarda da aynı konstrüksiyon kullanılmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nin sonlarına doğru Roma betonunun yavaş yavaş kullanılmaya başlamasıyla beraber, MÖ 80 yılında inşa edilen Tivoli Vesta Tapınağı’nda uygulanan kubbe konstrüksiyonu, İmparatorluk Dönemi’nde de kullanılmaya devam edilmiştir. MÖ 28 yılında imparator ve ailesi için inşa edilen Augustus Mozolesi’nde, Roma betonundan inşa edilen duvarlar beton tonozlarla örtülmüşken, yine dönemde inşa edilen Napoli’deki Baia Merkür Tapınağı’nda da 21.55 metrelik bir kubbe ve tonozlar üst örtü olarak kullanılmıştır (Kayın, 1996). İmparator Nero’nun sarayında geliştirilerek kullanılan bu üst örtü mimari elemanları, İmparator Hadrian Dönemi’nde tamamlanan Pantheon’da o güne dek geçilen en büyük açıklık ile zirveye ulaşırken, yine aynı şekilde Hadrian Hamamları ile plan olarak aynı simetrik anlayışta olmuştur.

Romalıların inşa ettikleri amfi tiyatrolar; bazilikalar ve zafer taklarıyla beraber mimariye getirilen yenilikler arasındaydı. Tipik şekilleri, işlevleri ve isimleri, onları diğer Roma tiyatrolarından ayırırdı. Taştan yapılan en eski Roma amfi tiyatroları, MÖ 1. yüzyılın ortalarından kalmadır. Bunların çoğu, İmparatorluk egemenliği altında, Augustus döneminden itibaren inşa edilmiştir. Hristiyanlık inancının Roma İmparatorluğu’nun resmi dini olmasının ardından, 5. yüzyıldan itibaren artık gladyatör oyunların sona erdiğinden dolayı, çoğu amfi tiyatro bakımsız kalmış veya farklı amaçlarla kullanılmıştır (Bomgardner, 2000). İlk yapılan amfi tiyatroların tahtadan yapılmış güçsüz ve dayanaksız yapılar olduğu bilinmektedir. Ancak taşlarla inşa edilen ilk amfi tiyatrolar, MÖ 1. yüzyılın ilk yarısında yapılmaya

başlanmıştır ve bu tarz amfi tiyatrolar Augustus'un hükümdarlığı döneminde çoğalmaya başlamışlardır. Taşlarla inşa edilmiş bilinen en eski amfi tiyatro, MÖ 80 yılında Pompeii antik kentinde inşa edildiği düşünülen Pompeii Amfi tiyatrosudur. Düz arazide kullanılan Roma betonunun olanak verdiği tonoz sistemler ve hareketli cepheleriyle bu yapılar, ilerleyen yıllarda inşa edilen benzer eserlerin öncüleri olmuşlardır. Nitekim İmparator Vespasian zamanında MS 79 yılında inşaatına başlanan Colloseum, MS 80 yılında İmparator Titus zamanında tamamlanarak, bu yöndeki gelişmenin en önemli örneği olmuştur. Hristiyanlık inancının benimsenmesinin ardından Colloseum, bir barınma yeri, iş dükkânları, dini kışlalar, istiham, taş ocağı, Hristiyan türbesi gibi pek çok farklı amaçla kullanılmıştır.

Augustus'un büyük mimari projelerinden olan bir başka örnek de, halka yönelik olması ile başkent Roma'nın eskiyen drenaj sisteminin modernize edilmesi ve su baskınlara karşı Tiber Nehri'nin kıyılarının düzenlenmesi olmuştur (Kayın, 1996). Halka yönelik bir başka büyük mimari proje de, mevcut su dağıtım sisteminin onarılması ve şehir için bir su kemerinin inşa edilmesiydi. Roma betonunun bu dönemden itibaren mimaride en çok kullanılan malzemelerden olmasından dolayı, Roma mühendisliğinin önemli ürünlerinden olan köprüler ve su kemerleri, anıtsal boyutlara ulaştılar. Çok geniş mesafelerin Roma betonuyla yapılmış yarım daire formundaki kemerlerle geçilmesiyle beraber, mesafe tanımaksızın şehirlere ulaştırılabiliyordu. Bu yüzden tek, çift ve kimi zaman da üç kat kemer sistemli su kemerleri yapılmıştır. Bununla beraber, Augustus'un asıl güç kaynağını ordu oluşturduğundan dolayı da, düzeni askeri yollara ihtiyaç duyuluyordu. Böylelikle, imparatorluk boyunca askeri yollar hem düzenin sağlanması için kullanılırken, hem de ticari amaçlarla da kullanıldığından ötürü, tüm imparatorluk birbirine adeta bir ağ ile bağlanmış hale gelmişti.

İmparator Augustus ile başlayan Pax Romana ile birlikte, Roma Mimarisi'nin en karakteristik elemanı olan zafer takları ortaya çıkmışlardır. Zafer takları özellikle kentlerin giriş kapılarında,

sokaklar üzerinde veya yolların kesiştiği noktalarda planlanan ve bir, iki ya da üç kemerli şekilde inşa edilen yapılar olmuşlardır. Zafer taklarının üzerlerinde bulunan heykeller, kabartmalar ve yazılar, genelde devleti yöneten imparatorların siyasi otoritesinin güçlenmesine ve siyasal erkin propagandasını yapmasına yardımcı olan mimari eserler olmuşlardır (Kayın, 1996). İmparatorluğun çeşitli şehirlerinde savaşlarda kazanılan büyük zaferlerin anısına, çok sayıda irili ufaklı zafer takları inşa edilmiştir. İlerleyen yüzyıllarda, Avrupa’da Roma Mimarisi’nden esinlenerek projelendirilen ve günümüze kadar ulaşmayı başaran bu tarzda pek çok eser bulunmaktadır.

İmparator Augustus ile başlayan Pax Romana döneminin sağladığı zenginlik ve refah ortamı sayesinde, özellikle varlıklı kesimlerin oturduğu, girişlerin önünde yer alan avlu olan “atrium” ve sütunlarla çevrili bahçe olan “peristil” içeren görkemli konutlar tasarlanarak inşa edilmişlerdir (Kayın, 1996). Toplumsal gelişim neticesinde, şehirlerde yaşanan nüfus artışından dolayı, bu dönemde çok katlı apartmanlar yapılmaya başlanmıştır. Ancak doğal afet, yangın, çökme ve benzeri tehlikelere önlem olarak, bu yapılar için çeşitli yükseklik sınırlamaları da getirilmiştir.

Şehirlerde, siyasi otoritenin temsil edilmesinin yanında, dini otoritenin de temsil edildiği Roma ve Augustus tapınakları da inşa edilmişlerdir. Augustus zamanında imparatorluğun sınırları çok geniş olduğundan dolayı, yalnızca Roma kültürüne bağlı bir panteon değil, aynı zamanda da diğer halkların tanrılarını kucaklayan bir dini kült oluşturuldu. Bunun en meşhur örneği, Roma’da bulunan Pantheon olmuştur. Tasarım çalışmaları ve temelleri ilk olarak İmparator Augustus zamanında, Romalı bir general, devlet adamı ve mimar olan Marcus Vipsanius Agrippa tarafından yine aynı yerde benzer başka bir tapınak ile atılan Pantheon, İmparator Trajan zamanında inşa edilmeye başlanmıştır ve İmparator Hadrianus zamanında tamamlanmıştır. Pantheon, ülkedeki tüm tanrılar için tasarlanmış bir tapınak olmuştur (Bertarione, 2015). Tapınaklarda, önceleri

genelde İtalik gelenekte plan şemaları ve yapı malzemesi varken, bu dönem itibariyle çeşitli değişiklikler meydana geldi. Ayrıca, Roma yakınlarındaki Carrara mermer ocaklarından elde edilen mermerler, Grek ustalar tarafından işlenerek, imparatorlukta yeni bir sanat ve mimari anlayışının doğmasını sağlamıştır. Klasizm akımının İtalik gelenekle yarattığı kombinasyon, israf sayılabilecek derecede abartılı ve gösterişli sanat eserlerinin ve mimari öğelerin yapımına yol açtı.

Augustus'un başlattığı yapı programının zirvesini, Caesar zamanında yapılan Caesar Forumu'na olan benzerliğiyle Augustus Forumu oluşturmaktadır. Yapı, portikolarla çevrelenmiştir ve kısa kenarlarında birer tapınak mevcuttur. Forumda bir aks kaygısı vardır ve lokal İtalik plan tipi geleneğine bağlı olan bu yapının öncüsü Pompeii Forumu'dur. Aynı forum düzeni, 100 yıl aradan sonra Traianus Forumu'nda da tekrarlanmıştır. Roma Mimarisi'nde kamusal bütün yapılar, forumların etrafında toplanmışlardır. Bu kamusal yapıların en önemlilerinden birisi de, Roma Mimarisi'nin en önemli yeniliklerinden olan bazilikalardır. Forumlarda veya agoralardaki bu bazilikaların yerleri tapınaklar gibi belirgin değildi. Sütunlu galerilerin ve tapınakların tasarımlarından ilham alınarak yapılan ince ve uzun bu yapılar, sosyal ilişkilerin düzenlendiği ve davaların görüldüğü yerlerdi. Bazilikalar genelde üç nefli, girişi kısa ya da uzun tarafında olan ve kısa olan taraflarının birinde yargıç kürsüsü ve apsisi olan bu yapılar, forumların ve agoraların bir kenarına inşa edilmişlerdir (Kayın, 1996). Augustus Dönemi'yle beraber gelişen ve değişen toplum, devlet ve ticaret hayatı ile bu yeniliklerin beraberinde getirdikleri sorunlar neticesinde, bu yapılara olan ihtiyaç artmıştı ve hemen hemen her kente inşa edilmişlerdir.

Augustus Dönemi'ndeki bir diğer gelişme de şehir planlamasında olmuştur. Roma İmparatorluğu'na bağlı kentler, MÖ 4. yüzyıla kadar organik bir kent dokusuna sahipken, bu yüzyıldan itibaren ordunun ve fetihlerin büyümesiyle yeni askeri kolonilerin kurulması ve planlanmasıyla ilgili sorunlar doğmaya başlamıştır. Böylece askeri mühendislerin çalışmaları, ordugâhların planlarından ve Grek

hipodamik planından etkilenen grid sistemine dayanan bir planlamayı oluşturmuştur. Bu plan şekline göre kentler, surlarla çevrili şehir planında, kuzey ve güney doğrultusunda “cardo” diye, doğu ve batı doğrultusunda da “decimanus” diye adlandırılan ve birbirlerini dik açılarla kesen sokaklarla donatılmışlardır (Kayın, 1996). Başkent Roma, organik bir kent dokusuna sahip olduğundan dolayı, cardo ve decimanus yollarını uygulamak pek kolay olmamıştır ancak, yeni yapılan şehirlerde bu uygulamaları yapmak mümkün olmuştur. Yeni yapılan şehirlerin yer seçiminde de, savunmaya elverişli bir yerde olmasının dışında, ulaşım, tarımsal olanaklar, nehir geçitleri ve doğal limanlar da önem taşıyordu. Ayrıca şehirlerin gelişmesi ve düzeninin sağlanması için, bu tip işleri yürüten ve “magistra” olarak adlandırılan devlet memurları atanmıştı. Magistralar, idari ve hukuki görevlerinin dışında hamamların, çeşmelerin, su yollarının ve kanalizasyonların kontrolü, arşivlerin korunması, geleneklerin savunulması, tapınakların ve halka ait özel ve resmi yapıların bakımı, yolların temizliği ve bakımından sorumluydular.

Sonuç

Helenistik Dönem, Büyük İskender’in doğu ülkelerini fetihlerinden itibaren başlayan ve MÖ 4. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar devam eden bir sanat ve fikir akımıdır. Bu dönemde ortaya konan mimari eserler de, Helenistik sanatın etkisiyle ve felsefesiyle içre edilmişlerdir. İskender yönetimi altına girene kadar Klasik Yunan Uygarlığı, demokrasi bilinci ve özgürlüğün, diğer antik uygarlıklara göre en gelişmiş olduğu medeniyetti. Bu demokrasi ve özgürlük ortamında gelişen toplum yapısıyla birlikte, felsefeden sanata kadar pek çok alanda müthiş bir atılım yaşanmıştır. Böyle özgürlükçü bir ortamın da mimariye yansması, tezde değinilen mimari dönemlere göre çok daha farklı olmuştur. Yunan site devletleri, İskender’in yönetimi altına girmeye başladıktan sonra, demokrasi ve özgürlükten uzaklaşmalarından dolayı, gitgide toplumsal olarak da değişmeye başladılar. Toplumsal değişimlerin sanata ve mimariye yansımaması da kaçınılmazdı. Helenistik Dönem Mimarisi, heybetli

yapılar yapmaktan ziyade, kent planlarını değiştirmeye başlamış ve kenti kendi ideolojisi doğrultusunda adeta bir “nizama” sokmuştur. Klasik Yunan Mimarisi’nin kentlerindeki stoalar tanımlanmış değil, agoralar da giriş ve çıkışları belirlenmiş bir biçime sahip değildi. Toplumun farklı kesimleri, birbirleriyle aynı ortamda, özgürce siyaset yapabiliyorlardı. Ancak İskender Dönemi’yle beraber, kent düzeninde yaşanan radikal değişimler neticesinde, özellikle agoralar gitgide daha belirli bir forma bürünmeye ve farklı statülerdeki insanları ayırmaya başlayan bir fiziksel mekân haline gelmeye başlamıştır. Kentlerde yaşanan bu gözle görülür değişim, ilerleyen dönemlerde daha da belirgin şekilde şehirlerin çehrelerine yansımaya başlayacaktı.

MÖ 31 yılında, Gaius Julius Caesar’ın yeğeni ve evlatlığı olan Octavianus, iç savaşta yıllardır savaştığı Marcus Antonius ve VII. Cleopatra’yı Actium Muharebesi’nde mağlup ederek, tüm Akdeniz havzasına hâkim olan Roma Cumhuriyeti’nin başına ilk Roma İmparatoru olarak geçerek, hem Roma İmparatorluğu Dönemi’ni başlatmış, hem de “Pax Romana” (Roma Barışı) denen ve 200 yıldan fazla sürecek bir refah ve gelişim döneminin de mimarı olmuştur. Bu dönmeden itibaren de artık Octavianus, Imperator Caesar Divi Filius Augustus, ya da kısaca “Augustus” olarak bilinecektir. Augustus devrinin getirdiği bu barış ve huzur ortamıyla birlikte sanattan hukuka, mimariden askeriye kadar pek çok alanda büyük bir gelişim meydana gelmiştir. Augustus, ilk Roma İmparatoru olmasından dolayı, Roma şehrinde kendisiyle ve zaferleriyle alakalı ölümsüz mimari eserler bırakmak niyetindeydi. Augustus Dönemi’nde, “erkeklik” kavramı askerlik, cesaret ve güç ile ilişkilendirildiğinden, tasarlanan mimari eserler de yine erkeklik kavramını yansıtacak şekilde inşa edilmişlerdir.

Kaynaklar

- [1] Bertarione, S., (2015). *Augustus' Power From The Stars and the Foundation of Augusta Praetoria Salassorum*, Cambridge University Press, Cambridge, İngiltere.
- [2] Bomgardner, D., (2000). *The Story of the Roman Amphitheatre*, Routledge Press, Oxfordshire, İngiltere.
- [3] Favro, D., (1999). *The Urban Image of Augustan Rome*, University of California Press, Los Angeles, ABD.
- [4] İnceoğlu, A., (1996). “Totaliter Mimarlık ve Mekan”, *İdeoloji, Erk ve Mimarlık*, İzmir, 152-161.
- [5] Kayın, E., (1996). “Imperator, Caesar, Divi Filius, Pontifex Maximus, Consul XIII, Imperator XX, Tribunica Potestate XVII, Pater Patriae, Augustus ve Mimarlık”, *İdeoloji, Erk ve Mimarlık*, İzmir, 174-180.
- [6] Martiensen, R., (1956). *The Idea of Space in Greek Architecture*, Witwatersrand University Press, Johannesburg.
- [7] Wycherley, R., (1962). *How the Greek Built Cities*, Macmillan, London.
- [8] Yılmaz, C.A., (2016). *Büyük İskender Hindistan'da*, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Elazığ.